

Tartumaa
Omavalitsuste Liit

Eesti Maaülikool
mahekeskus

Tartu maakonna haridusasutuste toitlustuse korralduse ja tooraine mahtude kaardistamine ning kohaliku tooraine kättesaadavuse uuring

Eesti Maaülikooli Mahekeskus

Tellija: Tartumaa Omavalitsuste Liit

2025

Interreg
Baltic Sea Region

Co-funded by
the European Union

RESILIENT ECONOMIES AND COMMUNITIES
BSR Food Coalition

Interreg
Baltic Sea Region

Co-funded by
the European Union

CIRCULAR ECONOMY
Circular FoodShift

Interreg
Baltic Sea Region

Co-funded by
the European Union

CIRCULAR ECONOMY
KISMET

Sisukord

Sissejuhatus	3	Kohaliku tooraine kättesaadavus	26
Metoodika	5	Eesti põllumajandustoodang	26
Haridusasutuste toitlustuse korraldus	8	Mahepõllumajanduslik toodang	30
Toitlustuse korraldus Eestis	8	Kohaliku tooraine pakkumise kitsaskohad ja lahendusvõimalused Tartumaa haridusasutustele	35
Mahetooraine kasutus toitlustuses	10	Ettepanekud riigile kohaliku, sh mahetooraine pakkumise ja kohaliku põllumajanduse toetamiseks	38
Toitlustuse korraldus Tartu maakonnas	12	Lisa 1. Haridusasutuste küsitlusele vastanud asutuste nimekiri	39
Toidu serveerimine	14	Lisa 2. Mahetootmisega alustamine	40
Köögipersonal	16	Lisa 3. Haridusasutuste toitlustuse korralduse küsitlus	41
Tooraine mahud ja tellimine	18	Lisa 4. Tooraine mahtude kaardistamise tabel	41
Mahetooraine kasutus	21	Lisa 5. Tartumaa tootjate uuringu küsitluse ankeet	41
Hariduslikud tegevused lasteaias ja koolis	24		
Toidujäätmed	25		

Sissejuhatus

Tartumaa arengustrateegia 2040 üks prioriteetne tegevussuund on kohaliku toidu arendamine ja projekti „Talust kooli“ käivitamine¹, mille eesmärgid on:

- 1) suurendada haridusasutuste menüüdes kohalike toidutootjate ja talunike toodangu, sh mahetoodete osakaalu;
- 2) suunata haridusasutusi ja kohalikke toidutootjaid enam koostööle;
- 3) võimestada väiketootjaid, et hoogustada maapiirkondades ettevõtlust, edendada maaelu ja tagada ka maakonna toidujulgeolek.

Maakonna arengustrateegia lähtub Tartu maakonna toidustrateegiast 2022–2030², kus on seatud strateegilisteks eesmärkideks tootjate, toitlustajate ja tarbijate vahelise info- ja kogemuste vahetuse arendamine ja kohaliku toidu tarbimise suurendamine, samuti kohaliku toidu on väärtustamine ja toitumisharjumuste süsteemne kujundamine alusharidusest alates.

Tartu maakonnas on 30 munitsipaallasteaeda ja 27 üldhariduskooli ning Tartu linnas on 25 munitsipaallasteaeda ja 31 üldhariduskooli. Tartumaa kohalikes omavalitsustes oli 2022/2023. õppeaasta seisuga 8722 lasteaialast, kes söövad igapäevaselt kolm toidukorda ning üldhariduskoolides õppis 19 127 õpilast, kes samuti vajavad igal koolipäeval toitlustust. Õppetöö kestus ühes õppeaastas on üldharidusasutustes 175 päeva, mis teeb koolides kokku 3 347 225 lõunasöögi portsjonit, millele lisanduvad hommikusöögi ja pikapäeva söögikorrad. Lasteaedades on samal ajaperioodil vaja valmis teha üle 4 579 050 toiduportsjoni.

¹<https://www.tartumaa.ee/arendus/toidustrateegia>

²Tartu maakonna arengustrateegia 2024, lk 11, <https://www.tartumaa.ee/arendus/maakonna-arengustrateegia-2040>

Käesoleva uuringu eesmärk on:

- 1) Kaardistada Tartu maakonna kaheksa kohaliku omavalitsuse (Elva vald, Kambja vald, Kastre vald, Luunja vald, Nõo vald, Peipsiääre vald, Tartu linn ja Tartu vald) haridusasutuste toitlustuse korraldus ja toorainete mahud.
- 2) Selgitada välja Tartumaa kohaliku ja mahetoidu pakkujad ning tooraine kogused peamiste tootegruppide lõikes.

Saadud tulemuste põhjal valmib Tartumaa koolides ja lasteaedades toiduhariduse, toitlustuskorralduse ja kohaliku, sh mahe-
da toidu pakkumise edendamise tegevuskava aastateks 2025–2028.

Mõisted

KOV – kohalik omavalitsusüksus

Haridusasutus – juhtkond, õpetajad jm personal

Toitlustaja – toitlustusteenuse pakkuja, kui ka omaköögiga teenuse pakkuja või valla allasutuse toitlustusteenuse pakkuja

Toitlustuspersonal – kokk, abikokk jm köögitööline

Metoodika

Haridusasutuste toitlustuskorralduse analüüsimiseks koostati küsitlus (Lisa 1) ning ühe õppeaasta tooraine mahtude kaardistamiseks vastav tabel (Lisa 2), mis saadeti iga valla haridusasutuste toitlustusega tegelevale spetsialistile, kes saatis selle edasi oma allasutustele. Tartu linnas saadeti toitlustuse korralduse küsitlus ja tooraine mahtude ankeet ainult oma köögiga lasteaedadele.

Küsitlus viidi läbi ajavahemikul 25.10.2023–31.05.2024, kokku vastas küsitlusele 52 haridusasutust (Lisa 3).

Küsitlus koosnes kuuest osast:

1. **Üldised küsimused:** õpilaste arv, sööjate arv, toidupäeva maksumus, hanked;
2. **Köögi töökorraldus:** laoprogrammide kasutamine, menüü koostamine, köögipersonal, köögi seadmed, köögiviljade koorimine;
3. **Tooraine:** tellimine tootegruppide kaupa ja tellimise sagedus, mahetooraine kasutamine, hoiustamistingimused, koolituse vajadus;
4. **Haridus:** toidu teema käsitlemine õppetöös, oma aia/peenra olemasolu, asutuse arengukava;
5. **Jäätmeteke:** kui palju jäätmeid tekib ja kuidas tegeletakse jäätmetekke vähendamisega köögis ja söögisaalis;
6. **Ootused** KOVile ja muud kommentaarid, mõtted.

Küsitlus koostati Google Forms keskkonnas, kus olid valikvastused ja ka avatud küsimused. Küsitlus ei olnud anonüümne, kuna iga kohalik omavalitsus soovis täpset ülevaadet enda haridusasutuste kohta.

Tooraine koguste kaardistamiseks haridusasutuste toitlustuses 2022/2023. õppeaastal küsiti kasutatud toorainete mahtusid etteantud toorainete nimekirja alusel (Lisa 2). Asutused, kellel on kasutusel ANC laoprogramm, said esitada ka programmi väljavõtte antud perioodi kohta. Kokku saadi 39 asutuse kasutatud tooraine mahud, mille põhjal arvutati hinnanguline tooraine mahtude vajadus ühel õppeaastal.

22.04–3.05.2024 toimusid fookusgrupiintervjuud Peipsiääre, Kambja, Luunja, Tartu, Nõo ja Elva valdades (kokku 73 osalejat). Kohtumistel osalesid haridusasutuste ja kohalike omavalitsuste ning toidlustuspersonali esindajad. Fookusgrupiintervjuude käigus anti ülevaade saadud andmetest, täpsustati esitatud vastuseid ning arutleti kitsaskohtade ja võimalike lahenduste üle. 05.09.2024 tutvustati uuringu vahetulemusi ja edasisi plaane Tartumaa haridusjuhtidele.

Kasvatatavate kultuuride ja toodangu mahtude analüüsiks vajalikud andmed aastate 2023–2024 kohta saadi Statistikaametist, Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ametist (PRIA) ja Põllumajandus- ja Toiduametist (PTA). Analüüsis keskenduti peamiselt nendele tootegruppidele, mille puhul võiks olla pakkumine ja mida ka haridusasutused soovivad kõige enam menüüdes kasutada nii kohaliku kui ka mahedana: kartul, köögivilj, puuvili.

Tartu maakonna tootjate seas viidi läbi küsitlus (Lisa 4) selgitamaks välja tootjate praegused võimalused, plaanid ja kitsaskohad järgnevate aastate jooksul seoses toodangu turustamisega haridusasutustele. Küsitluse valimisse valiti need põllumajandusettevõtted, kes äriregistri andmetel tegelesid köögivilja (sh kõrvitsaliste), juurvilja- ja mugulviljakasvatuse, segapõllumajanduse ning õuna- ja luuviljaliste puuviljade kasvatamisega ja kellel oli esitatud majandusaasta aruanne käibega vähemalt 1000 eurot. Kutse küsitlusankeedile vastata saadeti 97 tootja e-maili aadressile kaks korda perioodil 10.–24.01.2025. Küsitlusele vastas vaid 9 tootjat.

Küsitlus koostati Google Forms keskkonnas, kus olid nii valikvastused kui avatud küsimused. Küsitlus oli anonüümne, koostööst huvitatud vastajatel oli soovi korral võimalus jätta enda kontaktid.

Lisaks korraldati tootjatega kaks temaatilist kokkusaamist: kartuli- ja köögiviljakasvatus (21.01.25) ning marja- ja puuviljakasvatus (24.01.25).

05.06.2024 toimus seminar Tartumaal tegutsevate hulgiladudega selgitamaks välja nende kitsaskohad, ootused ja võimalused koostööks, sh hangetes osalemiseks.

Kaasamine

Tartumaa Omavalitsuste Liidu ja Tartumaa haridusasutuste toiduhariduse ja toitlustuskorralduse juhtgrupi³ eestvedamisel on korraldatud sihtgruppidele erinevas koostöövormis kohtumisi, mis andsid juurde sisendit nii hetkeolukorra kaardistamiseks kui ka tegevuskava koostamiseks. Koostööpartnerid on Tartu BT Park OÜ, EMÜ Mahekeskus, Tartumaa Arendusselts ja Tartu Ärinõuandla.

Toimunud üritused:

- 20. september 2023 „Praktiline töötuba: toiduraiskamise vähendamine haridusasutustes“ (40 osalejat);
- 10. oktoober 2023 „Lõuna-Eesti toidukonverents „Talust kooli“ (110 osalejat);
- 16. oktoober 2023 „Koostööpäev kokkadele“ (26 osalejat);
- 23. november 2023 „Praktiline töötuba: toiduraiskamise vähendamine haridusasutustes“ (27 osalejat);
- 22. jaanuar 2024 „Praktiline töötuba: kuidas vähendada toiduraiskamist haridusasutustes?“ (27 osalejat);
- 17. oktoober 2024 haridusastutuste toitlustuskorralduse konverents „Toitumisteadlik kool“ (150 osalejat).

³Tartumaa haridusasutuste toiduhariduse ja toitlustuskorralduse juhtgrupp

<https://www.tartumaa.ee/heaolu/haridusasutuste-toitlustuskorraldus/toiduhariduse-juhtgrupp>

Haridusasutuste toitlustuse korraldus

Toitlustuse korraldus Eestis

Eestis reguleerib haridusasutuste toitlustamist sotsiaalministri 2008. aasta määrus nr 8 „**Tervisekaitsenõuded toitlustamisele koolieelses lasteasutuses ja koolis**“⁴. Määrusega sätestatakse nõuded pakutavale toidule ning toidu energia- ja toitainete sisaldusele. Määruse nõuete üle teostab järelevalvet Terviseamet. Määrus on uuendamisel, et muuta haridusasutustes pakutav toit tasakaalustatumaks ja mitmekesisemaks ning vastavaks uuendatud riiklikele toitumis- ja toidusoovitustele.

Haridusasutuste toitlustamiseks on järgmised võimalused:

- 1) **Toitlustust pakutakse sisse ostetava teenusena** ja toit valmistatakse haridusasutuses kohapeal või transporditakse asutusse termosnõudes ettevõtte keskusköökidest. Toitlustusteenuse hanke viib läbi kohalik omavalitsus vastavalt riigihangete seadusele. Tooraine ostab ettevõtte ise, ei kehti riigihanke seadusest tulenevad nõuded.
- 2) **Toit valmistatakse kohaliku omavalitsuse koolide ja lasteaedade köökides kohapeal.**
 - a. **Tooraine ostmiseks** korraldab kohalik omavalitsus tooraine hanke vastavalt riigihangete seadusele.
 - b. Kui **tooraine kogumaksumus** kohalikus omavalitsuses jääb **alla riigihangete seaduse määra**, siis tooraine ostmiseks **ei pea riigihanget läbi viima** ja köögid saavad ise otsustada, kellelt tooraine ostetakse.
- 3) **Toitu pakutakse kohaliku omavalitsuse poolt loodud tsentraliseeritud teenusena.** Tooraine ostmiseks korraldab kohalik omavalitsus **tooraine hanke** vastavalt riigihangete seadusele.

Nii tooraine kui ka toitlustusteenuse osutaja hankeid korraldatakse riigihangete seaduse alusel. Vastavalt Euroopa Liidu õigusaktidele on toitlustusega seotud hanges hankijal soovi korral õigus eelistada mahetoitu, kuna tegemist on kvaliteedikriteeriumiga. Kohalikult kasvatatud toorainet ja ka kohalikku toitu Euroopa Liidu seadusandlus ei võimalda eelistada.

⁴<https://www.riigiteataja.ee/akt/120042012008>

Toitlustus haridusasutustes on riigi poolt erinevalt toetatud. **Lasteaedades** puudub riiklik toetus toitlustamisele. Kohalik omavalitsus katab tegevuskulud (kommunaalkulud, seadmed, töötasu), lapsevanem maksab tooraine. KOV võib soovi korral maksta, kas osa või kogu tooraine kulu, see on iga KOVi enda otsustada. **Koolilõuna** on riiklikult toetusega osaliselt kaetud ja see toetus ühe õpilase kohta on kinnitatud Vabariigi Valitsuse poolt. Kehtiv koolilõuna toetuse määr on 1 euro õppepäevas, kokku 175 eurot aastas. Toetus tõusis viimati 2018. aastal (22 senti võrra). Sellele võib lisanduda kohaliku omavalitsuse toetus, mis on iga kohaliku omavalitsuse enda otsustada. KOV otsusel võib teatud osa toidu tooraine kulust maksta ka lapsevanem. Toidu valmistamise kulud (kommunaalkulud, seadmed, töötasu) katab KOV.

Haridusasutuste toitlustuskorralduse reguleerimine on Eestis jaotunud mitme ministeeriumi vahel. Sotsiaalministeeriumi vastutusalas on eelmainitud haridusasutuste toitlustamist reguleeriv määrus. Haridus- ja Teadusministeeriumi vastutusalas on koolilõuna toetus⁵. Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi haldusalasse kuuluvad koolikava rakendamise riiklik strateegia⁶ ja selle alusel makstav koolikava toetus⁷ ning mahepõllumajanduse edendamise tegevuskava aastateks 2023–2030⁸ elluviimine, mis muuhulgas suunab ka mahetoidu pakkumist lasteaedades ja üldhariduskoolides. Riigihangetega (toitlustusteenus ja toiduainete ostmise) on seotud nii Kliimaministeerium, Rahandusministeerium kui ka Regionaal- ja Põllumajandusministeerium.

2024. aasta kevadel valmis Sotsiaalministeeriumi eestvedamisel **koolitoidu teekaart**⁹, mille eesmärk on luua tingimused, et koolilõuna vastaks laste eakohasele energia- ja toitainete vajadusele, oleks mitmekesine, tasakaalustatud ning kättesaadav kõigile lastele, olenemata nende sotsiaalmajanduslikust taustast.

⁵Õppija toetamine <https://www.hm.ee/kutse-ja-taiskasvanuharidus/kutseharidus/oppija-toetamine#koolilouna>

⁶<https://www.agri.ee/koolikava-toetus>

⁷<https://www.pria.ee/toetused/koolikava-2024-2025>

⁸Mahepõllumajanduse tegevuskava aastateks 2023–2030 <https://www.agri.ee/mahepollumajanduse-edendamise-tegevuskava-aastateks-2023-2030>

⁹<https://www.sm.ee/sites/default/files/documents/2024-03/Koolitoidu%20teekaart%202024.pdf>

Mahetooraine kasutus toitlustuses

Siseriiklikult reguleerib toitlustuses mahetoidule viitamist maaeluministri määrus nr 19 „**Toitlustusettevõttes mahepõllumajandusliku toidu ja mahepõllumajanduslikke koostisosi sisaldava toidu valmistamise täpsemad nõuded ning mahepõllumajanduslike koostisosade kohta teabe esitamise ja arvestuse pidamise täpsemad nõuded**“¹⁰.

Mahetoitlustajad peavad olema Põllumajandus- ja Toiduametile teavitatud ning järgima mahepõllumajanduse reegleid. Märki saavad kasutada kõik toitlustusettevõtted, kus mahetoodete protsentuaalne osakaal kogu sisseostetud toorainest moodustab igakuiselt üle 20 protsendi. Mahetooraine protsentuaalset osakaalu saab näidata kolmes vahemikus:

- 20–50% toorainest on mahe;
- 50–80% toorainest on mahe;
- 80–100% toorainest on mahe.

Mahepõllumajanduse edendamise tegevuskava aastateks 2023–2030¹¹ üks eesmärk on, et aastaks 2030 saab 50% Eesti lasteaia- ja koolilastest mahetoitu. 2024. aasta lõpus pakuti 28% lastele vähemalt 20% ulatuses mahetoitu.

Kõik lasteaiad ja koolid, kes kasutavad mahetoorainet ühes kuus üle 20%, saavad alates 2022. aastast riiklikku toetust¹². Kuni 30.09.2024 sai kohalik omavalitsus lasteaia lapse kohta toetust 4,90 eurot kalendrikuus ja kooliõpilase kohta 2,20 eurot kalendrikuus. Alates 2024. aasta IV kvartalist suurenesid toetuse määrad (tabel 1).

Mahepõllumajanduse edendamise tegevuskava aastateks 2023–2030¹¹ üks eesmärk on, et aastaks 2030 saab 50% Eesti lasteaia- ja koolilastest mahetoitu.

Kõik lasteaiad ja koolid, kes kasutavad mahetoorainet ühes kuus üle 20%, saavad alates 2022. aastast riiklikku toetust¹².

¹⁰<https://www.riigiteataja.ee/akt/129122021040>

¹¹<https://www.agri.ee/mahepollumajanduse-edendamise-tegevuskava-aastateks-2023-2030>

¹²Haridusasutuses mahepõllumajandusliku toidu ja mahepõllumajanduslikke koostisosi sisaldava toidu pakkumise toetus 2022
<https://www.pria.ee/toetused/mahetoit-haridusasutustes-2022>

Region	Number of people
Luunja vald	12 613
Nõo vald	26 405
Kambja vald	36 748
Elva vald	46 144
Tartu linn (sh era asutused)	667 918
Tartumaa kokku	789 828

Joonis 1. Väljamakstud mahetoidu toetus Tartu maakonnas valdade kaupa 2024. aastal.

¹²Mahe koolitoidu toetus

<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoib2I1ZmU4MDQtMzQ5YS00ZDZhLTg1NWYtNTFmNTE0WJkNzI5IiwidCI6ImY5OWM0MjFjLTA1ZGltNGNjZi04NGNkLTl-kYWE4YzQ2MDFmOSIsImMiOiJ9>

Asutus	Mahetooraine kasutus vähemalt 20%	Mahetooraine kasutus vähemalt 50%
Koolieelne lasteasutus	4,90 €/laps	6,90 €/laps
Üldhariduskool	2,20 €/õpilane	3,70 €/õpilane

Toitlustuse korraldus Tartu maakonnas

Haridussilm.ee andmetel¹⁴ õppis 2022/2023. õppeaastal Tartu maakonnas kohaliku omavalitsuse hallatavates haridusasutustes 19 127 õpilast ja lasteaias käis 8722 lasteaialast, mis teeb kokku 27 849 õpilast. Lasteaia ja kooliõpilaste arvu kohta omavalitustes annab ülevaate tabel 2.

Toitlustus on Tartu maakonna lasteaedades ja koolides korraldatud omavalitsustes erinevalt:

- Tartu linnas on kõikides koolides ja osades lasteaedades toitlustusteenuse pakkujad, osad lasteaiad on oma köökidega. Toitlustusteenuse pakkujad leitakse läbi riigihangete korraldamise, toiduainete ostmiseks riigihankeid ei tehta.
- Elva vallas korraldab toitlustust valla allasutus Elva Teenused¹⁵ ja toiduainete ostmiseks viiakse läbi riigihankeid 11 tootekategoorias.
- Nõo ja Luunja vallas on osad haridusasutused toitlustusteenuse pakkujaga ja osad oma köökidega. Toitlustusteenuse pakkujad leitakse riigihangete kaudu, toiduainete ostmiseks riigihankeid ei tehta.
- Peipsiääre, Kastre ja Tartu vallas on kõik haridusasutused oma köökidega. Tartu vallas viiakse toiduainete ostmiseks läbi riigihankeid üheksas tootekategoorias.
- Kambja vallas on ühes koolis toitlustusteenuse pakkuja, teised haridusasutused on oma köökidega. Toitlustusteenuse pakkuja leitakse riigihankega, toiduainete ostmiseks viiakse läbi riigihankeid üheksas tootekategoorias.

Toitlustuse korraldusest ja hindadest Tartu maakonna omavalitsustes annab tabel 3.

Tabel 2. Tartu maakonnas kohaliku omavalituste asutustes õppivate laste arv 2022/2023. õppeaastal.
(v.a erakoolid ja -lasteaiad, riigikoolid, Haridussilm.ee andmetel 08.02.2024)

2022/2023. õppeaasta			
Omavalitus	Lasteaed	Kool	Kokku
Tartu linn	4903	12 527	17 430
Tartu vald	937	1388	2325
Nõo vald	277	484	761
Kambja vald	864	1675	2539
Elva vald	783	1688	2471
Peipsiääre vald	262	376	638
Kastre vald	434	491	925
Luunja vald	261	498	759
Kokku	8722	19 127	27 849

¹⁴Haridussilm <https://haridussilm.ee/ee> (08.02.2024)

¹⁵Elva Teenused <https://elvateenused.ee/>

Tabel 3. Toitlustuse korraldus Tartu maakonnas (kevad 2024 seisuga)

Toitlustus	Tartu linn	Tartu vald	Nõo vald	Luunja vald	Kambja vald	Peipsiääre vald	Elva vald	Kastre vald
Toitlustuse korraldus	Toitlustus-teenuse pakkuja (kõik koolid, osad lasteaiad) + oma köök (osad lasteaiad)	Oma köök (kõik koolid, lasteaiad) + tooraine hange (9 tootgruppi)	Toitlustusteenuse pakkuja (põhikool, osad lasteaiad) + oma köök (osad lasteaiad)	Toitlustus-teenuse pakkuja (kool) + oma köök (kõik lasteaiad)	Toitlustusteenuse pakkuja (gümnaasium) + oma köök (kõik koolid, lasteaiad) + tooraine hange (9 tootgruppi)	Oma köök (kõik koolid, lasteaiad)	Elva Teenused: oma köök (kõik koolid, lasteaiad) + tooraine hange (11 tootgruppi)	Oma köök (kõik koolid, lasteaiad)
Koolilõuna maksumus (NB! Kevad 2024 seis)	Alates 01.09.24: 1.–4. kl 2,04 € 5.–9. kl 2,44 € 10.–12. kl 2,75€ (enne 1,86 €, 2,22 €, 2,51 €) Põhikool: riik 1 € + linn + lapsevanem + mahetoetus Gümnaasium: riik 1 € + lapsevanem + mahetoetus	1–1,40 € tooraine Riik 1 € + KOV (Kui on nõ käärid, siis KOV maksab vahe kinni) Lisandub: tegevuskulu (KOV)	1.–4. kl 1,22 € + KM 5.–9. kl 1,34 € + KM Riik 1 € + KOV + mahetoetus Lisandub: tegevuskulu oma köögiga asutustes (KOV)	1,68 € Kuni 31.12.24: Riik 1 € + KOV 0,68 € (kui on sissekirjutus, muidu lapsevanem 0,68 €) Alates 01.01.25: Riik 1 € + KOV 0,34 € (kui on Luunja valla sissekirjutus) + lapsevanem 0,34 € + mahetoetus	1–1,50 € tooraine Riik 1 € + KOV (Kuuste koolis 0,1 €/päev) + mahetoetus Järgmises gümnaasiumi hankes plaan lisada lapsevanema osa Lisandub: tegevuskulu oma köögiga asutustes (KOV)	1–1,30 € tooraine Riik 1 € + KOV Lisandub: tegevuskulu (KOV)	2,80 € koos tegevuskuluga Alates 01.04.24: Riik 1 € + KOV 0,90 € + 0,90 € lapsevanem + mahetoetus	1,40 € tooraine Riik 1 € + KOV Lisandub: tegevuskulu (KOV)
Toidupäeva tooraine maksumus lasteaias (NB! Kevad 2024 seis)	1,90–2,80 € Lapsevanem Lisandub: 2,61 € tegevuskulu (KOV) + mahetoetus + transport (mõnel juhul)	2 € Lapsevanem Lisandub: tegevuskulu (KOV)	2,70 € Lapsevanema osa oma köögiga lasteaias. Lisandub: tegevuskulu (KOV) Teenuse pakkujaga: Kröll ja Tõruke: toidupäeva maksumus 4,20–5,20 € + KM + transport Lapsevanema osa 2,70 €, ülejäänud KOV + mahetoetus	2,40–2,47 € Lapsevanem Lisandub: tegevuskulu (KOV)	1,80–2,50 € Lapsevanem Lisandub: tegevuskulu (KOV)	1,60–2 € Lapsevanem Lisandub: tegevuskulu (KOV)	2,50 € Lapsevanem Lisandub: 3 € tegevuskulu (KOV) + mahetoetus alates kevad 2024	2,10 (sõim)–2,30 € Lapsevanem Lisandub: tegevuskulu (KOV)

Toitlustus	Tartu linn	Tartu vald	Nõo vald	Luunja vald	Kambja vald	Peipsiääre vald	Elva vald	Kastre vald
Menüü koostamise periood	4 nädalat koolis 2–4 nädalat lasteaias	2 nädalat, üks asutus 8 nädalat	4 nädalat	2–4 nädalat	1–2 nädalat	1–4 nädalat	2–3 nädalat	1–2 nädalat
Lao-programm	ANC Konsult + Excel, PMen, Nutridata, vihik	ANC Konsult, ka PMen, Nutridata	Excel, Nutridata, PMen, vihik	ANC Konsult, Excel, Nutridata	ANC Konsult, ka Nutridata ja Excel	ANC Konsult, Nutridata, Pmen, Excel, vihik	ANC Konsult	ANC Konsult, PMen

Tegevuskulu alla kuuluvad: energia ja küte, köögi ja söögisaali inventar ja nende hoolduskulud, köögipersonali töötasu ja rõivastus, koolituskulud, bürootarbed, sideteenused (sh internet), puhastusvahendid, remondikulud, jäätmevedu, laoprogramm jne.

Menüü koostamise periood on omavalistuste haridusasutustes erinev, keskmiselt koostatakse Menüü 2–4 nädalaks. Tooraine arvestuse pidamiseks kasutatakse enamasti ANC Konsult laoprogrammi, samuti kasutatakse programme Nutridata, PMen ja Excel.

Toidu serveerimine

Toidu serveerimine ja söögisaali funktsionaalsus mõjutavad laste söömist. Uuringus selgitati välja, kuidas haridusasutustes toitu serveeritakse ja millised on siin kitsaskohad.

Koolides on peamiselt kasutusel bufee lauad, millelt õpilased saavad ise toiduportsjoni endale kokku seada. Lasteaias sõltub planeeringust ja ruumide piisavusest, kas lapsed söövad söögisaalis või rühmas. Toit serveeritakse lasteaedades erinevalt, õpetajad selgitavad, aitavad ja söövad koos lastega.

Näiteid serveerimise võimalusest lasteaedades:

- Toit tuuakse köögist rühmaruumi ja õpetaja aitab toitu tõsta. Magustoit on enamasti serveeritud igale lapsele eraldi.
- Lapsed lähevad söögisaali, kus toit on serveeritud kaussidesse igal laual. Õpetajad aitavad lastel toidu oma taldrikusse tõsta. Magustoit on enamasti serveeritud igale lapsele eraldi.
- Nt mõnes lasteaia koolieelses rühmas harjutatakse juba rootsi laua põhimõtet, et iseteenindusletiga oleks 1. klassis kergem.

Koolides on söögisaalid, kus toidu serveerimiseks on erinevad võimalused:

- Iseteenindusletid (nt Tartu linn, suuremad koolid maakonnas), kus õpilane võtab kandiku ja tõstab endale ise toidu ja läheb lauda sööma.
- Toit on kaussidega laua peale valmis pandud, magustoit on serveeritud õpilastele eraldi.
- Õpilased viivad ise kasutatud nõud ära.

Köögipersonali üldistatud tähelepanekud seoses söömise aja ja toidu serveerimisega:

- Õpetajad enamasti ei söö koos õpilastega (v.a esimese klassi alguses). Pärast algklasse õpilase toitumisharjumused ja käitumine söögisaalis muutub, etikett kaob ja toitu läheb raisku.
- Osades koolides on söögivahetunni ajad liiga vara, õpilastel ei ole siis veel kõht tühi.
- Osades koolides on söögivahetund liiga lühike, õpilastel ei jää söömiseks piisavalt aega.
- Kui koolide läheduses on toidupood, siis mitmed lapsed käivad sealt endale süüa ostmas.
- Koolipuhvetid ei peaks asendama pakutavat koolilõunat.

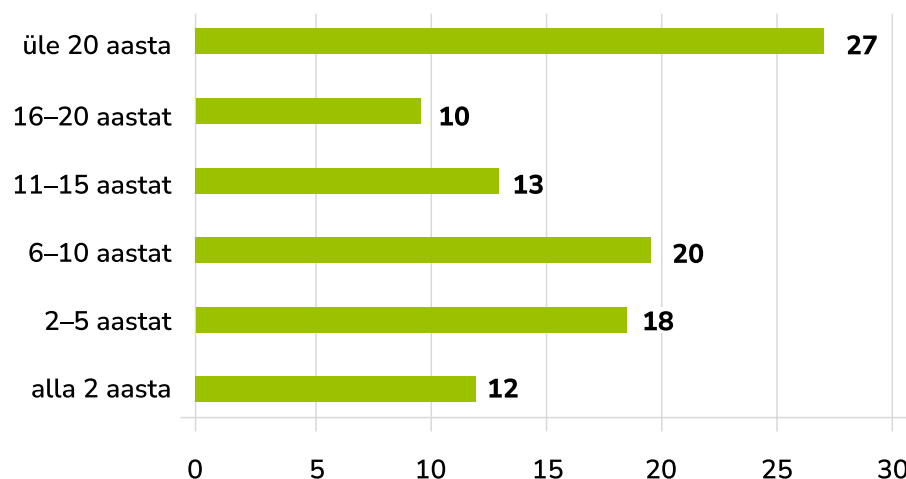
Köögipersonal

Köögipersonali keskmine rahulolu köögi seiskorra ja seadmetega viie palli skaalal on 4,1. Lasteaedu ja koole on aastate jooksul renoveeritud või on ehitatud uued majad, see protsess jätkub. Iga omavalitsus tegeleb oma piirkonna vajadustega jooksvalt, sh uuendatakse ka köögi sisustust ja masinaid. Kui on vajadus köögitehnika uuendamiseks, siis omavalitsuse eelarve võimaluste piires seda tehakse.

**Murekohaks
on kokkade
vanus**

Köögipersonali suurus sõltub asutuse suurusest. Väikestes lasteaedades ja koolides töötab köögis 1–2 inimest, suurtes 4–6 inimest. Sõltuvalt töökorraldusest võivad köögipersonali kuuluda köögijuht, (pea)kokk, abikokk, abitööline, saaliteenindaja, koristaja/nõudepesija. Enamasti on köögipersonali arv piisav, mõningates lasteaedades ja koolides on tööjõudu juurde vaja. Puudu on töötajatest, kes saaksid vajadusel teisi töötajaid asendada (nt haigestumine, puhkuse andmine, koolitusel osalemine).

Üle kümne aasta on haridusasutuse köögis töötanud 50% vastanutest, neist enam kui 20 aastat on töötanud 27% vastanutest (joonis 2). Murekohaks on kokkade vanus – mitmetes koolides ja lasteaedades hakkab kokkade vanus läheneda pensionieale ja senine kogemus näitab, et uut kokka on haridusasutuse kööki väga raske leida. Põhjuseid on mitmeid: palk ei ole motiveeriv, varane töötaja algus ei ole kõigile sobiv, suveperioodil on koormus ebaühtlaselt jaotunud, nt osad toitlustavad suvelaagreid, mistõttu töökoormus on suurem võrreldes nendega, kellel suvi on vaba. Erinevused on ka puhkusepäevades – mõnes asutuses on puhkuseks ette nähtud 28 päeva, kuid see võiks olla ühtlustatud teiste haridusasutuse töötajatega. Eraldi teema on see, et haridusasutuse koka amet ei ole populaarne.

Joonis 2. Köögipersonali tööstaaž omavalitsuse hallatavates köökides (% vastanutest, n = 92)

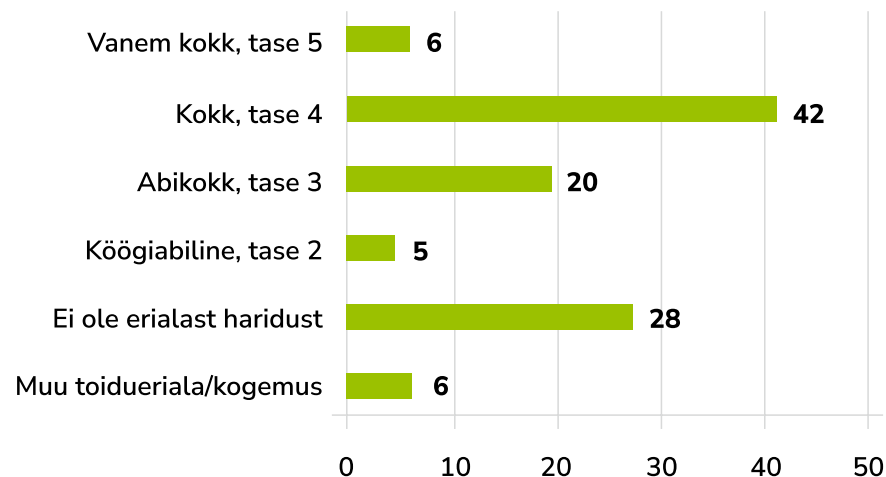
Kokkade erialase oskuse kohta tuli uuringust välja, et 6% vastanutest omavad vanemkoka kutsetunnisust (tase 5), 28% vastanutel ei ole erialast haridust ja 6% vastanutel on muu toidueriala kogemus (nt pagar). Täpsema ülevaate köögipersonali erialasest tasemest annab joonis 3.

**6%
vastanutest
omavad
vanemkoka
kutsetunnisust
(tase 5)**

Omaavalitsustes toimunud fookusgrupiintervjuudes toodi välja, et kutsehariduses ei õpetata piisavalt haridusasutuse spetsiifilist suurköögi tehnoloogiat ja töökorraldust. Tõsteti esile ka seda, et kokkade erialased oskused vajavad regulaarselt täiendamist,

nagu seda teevad õpetajad, kuna üha enam tuleb lasteaeda ja kooli erineva toidutalumatusse lapsi, kes vajavad erimenüüd. Sotsiaalministeeriumil on uuendamisel haridusasutuste toitlustamist reguleeriv määrus, mistõttu koolitusteemadest soovitakse koolitusi kõige enam (86% vastanutest) uue määruse „Tervisekaitsenõuded toitlustamisele koolieelses lasteasutuses ja koolis“ teemal (kui see vastu võetakse). Samuti soovitakse koolitusi uute retseptide teemal, nt lihavabad toidud, veiseliha kasutamine, kohalike toodete ja mahetoodete kättesaadavus ja nendest toitude valmistamine. Ülevaate soovitud koolituste teemadest annab joonis 4.

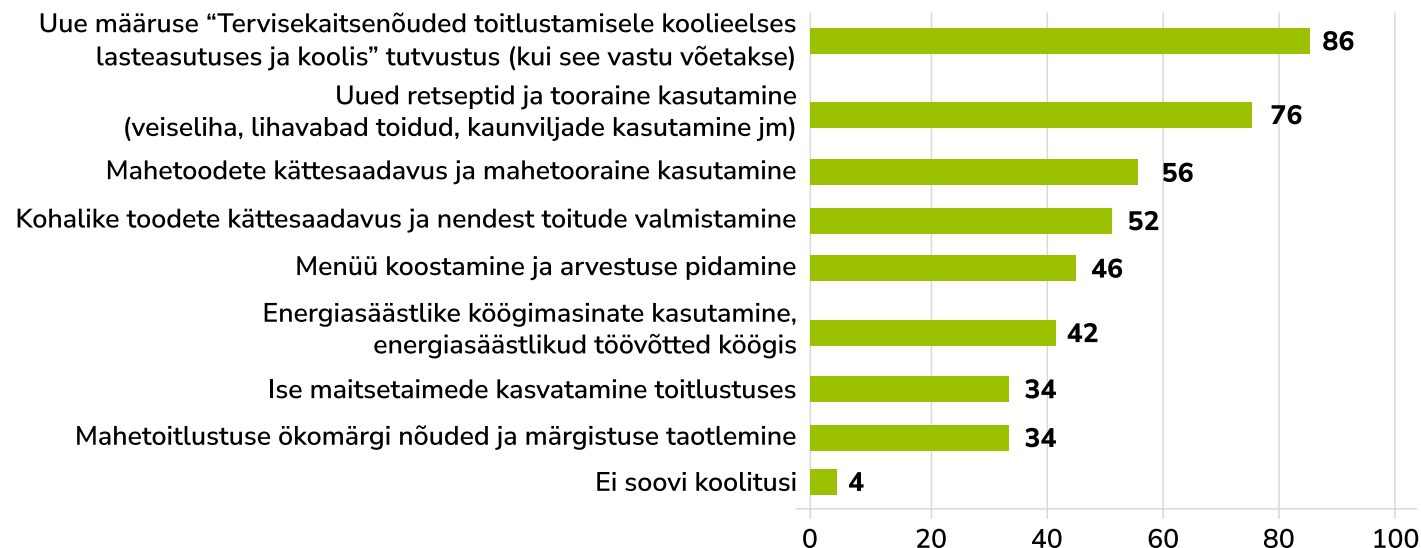
Samuti toodi uuringu raames välja, et haridusasutuste köökide kokad jm personal ei tee koostööd oma valla teiste asutuste köökidega. Nad soovivad külastada teiste koolide ja lasteaedade kööke, jagada retsepte ja kogemusi, st teha omavahel rohkem koostööd nii oma valla kui ka teiste piirkondade haridusasutuste köögipersonalidega. Köögipersonal soovib suuremat kaasamist erinevatesse toitlustust puudutavatesse tegevustes ja arengutesse, nt hangete koostamine (tootegruppide valik – kohalikud ja mahetooted) ning parem koostöö haridusasutuse juhtkonna, õpetajate ja lastevanematega.

Joonis 3. Köögipersonali erialane tase omaavalitsuse hallatavates köökides (% vastanutest)

**Kokkade erialased
oskused vajavad regulaarselt
täiendamist.**

Koolituste puhul soovitakse, et etteteatamise aeg oleks üks kuu – siis on võimalik planeerida köögi tööd nii, et koolitusel saab osaleda tööajal. Pärastlõunasel ajal toimuvate koolituse puhul on kindlasti vaja eelnevalt küsida sobivust, samuti võib probleemiks osutuda transport.

Joonis 4. Koolitusteemade eelistused omavalitsuse hallatavates köökides (% vastanutest).

Tooraine mahud ja tellimine

Uuringu raames arvutati haridusasutuste saadetud andmete põhjal hinnanguline tooraine maht ühes õppeaastas Tartumaa omavalitsuste hallatavates koolides ja lasteaedades (tabel 4).

Suurem enamus haridusasutusi tellib toidukaupa väikestes kogustes vastavalt menüü retseptidele kuni paariks päevaks, kuna neil ei ole suuremate koguste hoidmiseks sobivaid hoiustamistingimusi (temperatuur, niiskus, suuremad hoiuruumid, kelder).

Suurem enamus haridusasutusi tellib toidukaupa väikestes kogustes vastavalt menüü retseptidele kuni paariks päevaks

Tabel 4. Hinnangulised tooraine mahud ühes õppeaastas Tartu maakonnas (v.a eralasteaiad ja -koolid, riigikoolid)

Kartul, köögivili	Tonni	Puuvili, mari	Tonni	Leib, sai, kuivained	Tonni	Liha, kala, muna	Tonni	Piimatooted	Tonni
Kartul (koorimata)	550	Banaan*	82	Leib	144	Sealiha	76	Piim	877
Kapsas	31	Õun	77	Sai	21	Veiseliha	8	Keefir	88
Kaalikas	10	Pirn	53	Sepik, kukkel	39	Linnuliha	61	Jogurt	40
Porgand	62	Melon	31	Jahud	28	Hakkliha	56	Joogijogurt	54
Peet (sh keedetud)	22	Mandariin	8	Kama	1,7	Maks	4	Kohupiim	41
Kõrvits	9	Apelsin	7	Pudruhelbed	12	Kala (sh külmutatud)	32	Või	23
Suvikõrvits	5	Kiivi	12	Manna	9,5	Paneeritud kala	16	Vahukoor	41
Lillkapsas	13	Ploom	12	Kruup, tang	5,5	Frikadellid, pelmeenid	17	Hapukoor	58
Nuikapsas	8	Arbuus	13	Tatar	16	Vorst, sink	21		
Tomat	44	Ananass	9	Hernes, uba, läätsed jt kaunviljad (sh konserveeritud)	15	Pihvid jm poolfabrikaadid	15		
Kurk	53	Muud puuviljad	6	Makaronid	38	Muna	820 000 tk		
Paprika	27	Sidrun	4	Riis	29				
Redis	4	Külmutatud marjad (sh segu)	26						
Sibul	27	Viinamari	21						
Küüslauk	1	Puuvilja/marja kompotid	8						
Lehtsalatid	5	Maasikas (külmutatud)	10						
Hiina kapsas	15	Kuivatatud puuviljad/rosinad	2						
Muu köögivili	6	Vaarikas (külmutatud)	2,5						
Hapukapsas	8	Rabarber	0,8						
Marineeritud kurk	15	Mustikas (külmutatud)	2						
Konserveeritud köögiviljatooted	14	Must sõstar (külmutatud)	0,4						
Külmutatud köögiviljasegu	22	*arvutatud koos koorega							

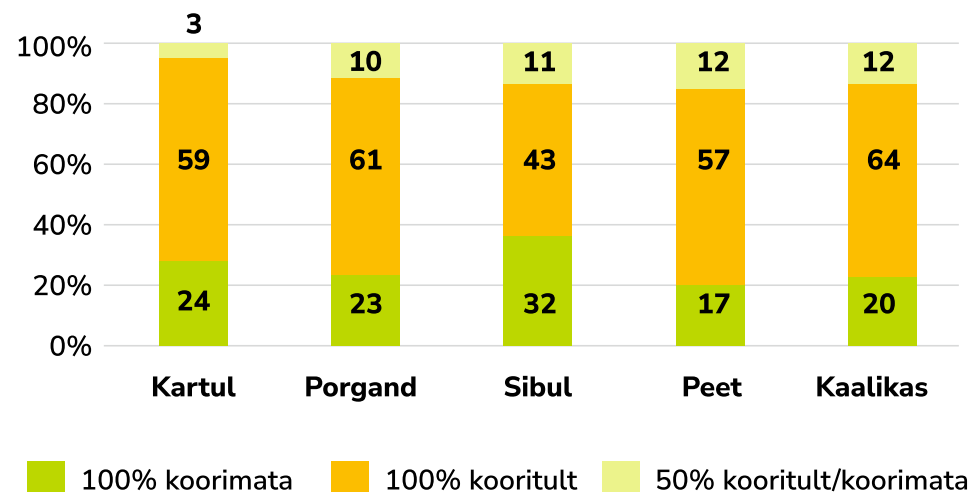

Tootegruppide kaupa on tellimussagedus järgmine:

- **Piim ja piimatooted, leib-sai, puuvili, köögivili, kartul:** enamasti 2–3 x nädalas või 1 x nädalas;
- **Värske liha ja lihatooted:** enamasti 1 x nädalas;
- **Külmutatud tooted (liha, kala, marjad):** 2–3 x kuus, 1 x kuus;
- **Kuivained (jahud, helbed, makaronid), moosid, püreed, mahlad jms:** 2–3 x kuus või 1 x kuus;
- **Ise marjade külmutamise soov ja võimalus:** üksikud asutused, kuna elektrienergia kulu on liiga suur.

Värske köögivilja puhul tellitakse nii kooritud kui koorimata saadusi, täpsema ülevaate annab joonis 5:

- **Suuremad koolid ja lasteaiad, toitlustusteenusega pakkujad:** kooritud köögivili
- **Väiksemad koolid ja lasteaiad:** sõltuvalt piirkonnast, nii kooritud kui koorimata
- **Kartul:** enamasti kooritud
- **Porgand:** kooritud ja koorimata
- **Sibul:** enamasti kooritakse kohapeal
- **Peet:** enamasti keedetud, kooritud
- **Marjad:** sügavkülmutatud

Joonis 5. Kooritud ja koorimata köögivili Tartu maakonna omavalitsuse hallatavates köökides

Peamised toiduainete tarnijad on töötledjad või hulgilaod:

- **Leib-sai:** Eesti Leivatööstus AS, Eesti Pagar AS, Mõisapreili Pagar OÜ, Lõuna Pagarid AS;
- **Piim ja piimatooted:** Piima Hulgi OÜ, Valio Eesti AS;
- **Liha ja lihatooted:** Karre OÜ, Linnamäe Lihatööstus AS, Maag Grupp AS, Vasula Lihatööstus OÜ, Wikmani LT OÜ, Otepää Lihatööstust Edgar OÜ, Nõo Lihatööstus OÜ, Arke Lihatööstus AS (KARNI);
- **Värske puu- ja köögivili, sh kooritud köögivili:** Bambona AS, Fruit Xpress OÜ, Juurviljaait OÜ;
- **Moosid, mahlad:** Rõngu Mahl AS, Bacula AS, Maldivar OÜ;
- **Külmutatud tooted:** Balbiino AS, BerryFood OÜ (endine Marjaveski OÜ);
- **Erinevate toidukaupade valik:** Horeca Service OÜ, Kaupmees & Ko AS, Pinus AS, Makro Trade Baltic OÜ.

Mahetooraine kasutus

Tartu maakonnas kasutavad kohaliku omavalitsuse hallatavates haridusasutustes mahetoorainet 68 kooli ja lasteaeda (tabel 5), lisaks veel mõned erakoolid ja -lasteaiad ning riigikoolid. Tartu linnas kasutavad kõik munitsipaalkoolid ja neli lasteaeda mahetoitlustuse ökomärki „50–80% toorainest mahe“ ja ülejäänud 21 lasteaeda kasutavad toitlustuse ökomärki „20–50% toorainest mahe“. Valdade hallatavate haridusasutuste puhul kasutavad toitlustuse ökomärki „20–50% toorainest mahe“ veel kõik Elva valla koolid ja lasteaiad ning osad haridusasutused Kambja, Luunja ja Nõo vallast. Peamised põhjused, miks teised haridusasutused mahetoorainet ei kasuta on kehtivad toiduainete hanked, kus mahetooteid

Tartu maakonnas kasutavad kohaliku omavalitsuse hallatavates haridusasutustes mahetoorainet 68 kooli ja lasteaeda, lisaks veel mõned erakoolid ja -lasteaiad ning riigikoolid.

ei pakuta, mahetooraine kõrgem hind, info puudus pakkujate kohta, logistilised probleemid jm.

Peamised mahetooted, mida kasutatakse ja nende tarnijad:

- **Jahud ja helbed, makaronid:** Koksvere Veski OÜ, Lauri-Jaani talu, Rüärääk OÜ (Loona talu); Kaupmees & Ko AS, Bambona AS, Valetē Ōkokaubad, Rovertō ŌÜ;
- **Kartul, kõõgivil, puuvili:** Mahetalu ŌÜ, Juurviljaait ŌÜ, Bambona AS, Valetē Ōkokaubad;
- **Kõlmutatud marjad, puuviljad, kõõgiviljad:** BerryFood ŌÜ (endine Marjaveski ŌÜ);
- **Piim- ja piimatooted:** Metsavenna Turismitalu ŌÜ, Pajumäe Talu, Kaupmees & Ko AS, Bambona AS, Rovertō ŌÜ;
- **Moosid ja mahlad:** Konspek ŌÜ, Rõngu Mahl AS; Kaupmees & Ko AS;
- **Veiseliha:** Linnamäe Lihatõõstus (Liivimaa Lihaveis) AS, Kaupmees & Ko AS, Rovertō ŌÜ;
- **Muna:** Äntu Mõis ŌÜ, Bambona AS, Kaupmees & Ko AS, Rovertō ŌÜ.

Tabel 5. Mahetoitlustuse õkomärki omavad omavalitsuste hallatavad lasteaia ja koolid Tartu maakonnas
Põllumajandus- ja Toiduameti andmetel
(31.12.2024 seisuga)¹⁶

Omaavalitus	20–50% toorainest mahe	50–80% toorainest mahe
Tartu linn	21 munitsipaal-lasteaeda	Kõik munitsipaal-koolid, neli lasteaeda
Kambja vald	Tõrvandi Kool, Ülenurme Gümnaasium	
Elva vald	Kõik lasteaia ja koolid	
Luunja vald	Luunja Keskkool	
Nõõ vald	Nõõ Põhikool, Nõõ Lasteaed Krõll, Nõõ lasteaed Tõruke, Luke õppekoht	

¹⁶<https://jvis.agri.ee/jvis/avalik.html#/toitKaitlemisettevotedparing>

Seoses tooraine tellimisega on haridusasutustele olulised järgmised aspektid:

- regulaarne ja kindel tarne kogu õppeaasta jooksul;
- võimalikult palju soovitakse tellida ühest kohast, lihtne tellimissüsteem;
- kvaliteetne tooraine;
- sobiva suurusega pakendid;
- köögivilja soovitakse enamasti tellida kooritult (eelkõige kartul, aga ka porgand, sibul jne);
- soodne hind, kuna haridusasutuste toidlustuse eelarve on väga piiratud.

Kohaliku tooraine ja mahetoidu osakaalu suurendamiseks oleks haridusasutuste ja köögipersonali ettepanekul vaja:

- rohkem eelarvelisi vahendeid, kuna toiduhinnad on viimastel aastatel märkimisväärselt tõusnud, kuid riigipoolne koolilõuna toetus on alates 2018. aastast 1 EUR/õpilase kohta päevas;
- suurendada lapsevanema rahalist panust toidlustamisel. Lasteaias maksab lapsevanem tooraine kulu ja hoolekogu otsusel muudetakse tasu suurust. Koolides on lapsevanema panus omavalitsustes erinev, mitmetes omavalitsustes ei maksa lapsevanem koolilõuna eest (vt tabel 3);
- infot kohalike tootjate ja pakutavate toodete, koguste, hindade ja tarne kohta;
- paindlikumaid hanketingimusi tooraine hangetel, et kohalik tootja oleks motiveeritud osalema;
- tuge menüüde koostamisel ja uute retseptide kasutuselevõtul, rohkem temaatilisi koolitusi kokkadele;
- pöörata tähelepanu köögipersonali heaolule: tunnustamine (nii kohalikul kui maakondlikul tasemel), motiveerimine, juhendamine, kaasamine. Köögipersonali muude ülesannete arv kasvab pidevalt, muudatuste elluviimiseks on vajalik personali olemasolu ja valmisolek. Vajadusel vaadata üle töökorraldus köögis ja suurendada personali;
- teha rohkem selgitustööd erinevatele osapooltele (õpilased, lapsevanemad, asutuse juhtkond ja õpetajad) lasteaedade ja koolide toidlustamise korraldusest ja põhimõtetest: miks sellist toitu pakutakse, milline on kasu, kust tuleb tooraine jne.

Hariduslikud tegevused lasteaias ja koolis

Lasteaiad ja koolid pakuvad lastele suuremal või vähemal määral toetavaid tegevusi. Lasteaedades on rohkem võimalik teha toidu kasvatamise teemalisi tegevusi, nt kasvatakse aknalaul maitserohelist ja mitmetel lasteaedadel on oma peenrakastid ja/või kasvuhooned, osaletakse erinevates taimekasvatuse teemalistes projektides. Talude (sh mahetalude) külastusi korraldatakse koolides ja lasteaedades nii PRIA koolikava toetava meetme, Keskkonnainvesteeringute Keskuse toel kui ka omavahendite raames. Koolides on toidu ja tervisliku toitumise teemade käsitlemise ulatus väga erinev.

Haridusasutuse arengu- ja tegevuskavades on samuti toiduteemad erinevalt kajastatud: osadel ei ole üldse, osadel vähesel määral ja osad pööravad sellele rohkem tähelepanu. Nt Elva valla näitel on tervislik toitumine toitlustusteenust pakkuva Elva Teenused dokumentides ja asutuse enda tegevuskavas kirjas. Tervist edendava kooli ja lasteaia ning Rohelise kooli võrgustiku kuuluvad haridusasutused on toiduhariduse teemad enda jaoks rohkem läbi mõtestanud.

Ettepanekud hariduslikeks tegevusteks lasteaedades ja koolides tõstmaks teadlikkust toiduteemadel:

- haridusasutuste õppekavasse lisada toiduteemaline tund/toitumisõpetus, kus käsitletakse põhjalikult toitmisharjumusi, tervist toetavat toitu jms, et lastel oleks teadmine, miks pakutakse just sellist toitu;
- selgitada nii lasteaialastele kui ka õpilastele erinevate tegevuste kaudu mitmekesise ja tasakaalustatud toitumise ning vaimse ja füüsilise tervise seoseid;
- kaasata kokkasid rohkem õppetöösse nii lasteaias kui ka koolis;
- õpetajad võiksid koos lastega süüa sama sööki ja vajadusel selgitada menüüd ja pakutava toidu kasulikkust ning aidata söögisaalis korda tagada;
- vaadata üle ja vajadusel teha tunniplaanis muudatused, et söögivahetund ei oleks liiga vara ja söömiseks oleks aega vähemalt 20–30 min;
- pöörata arengu- ja tegevuskavades tähelepanu ka kohaliku ja mahetoidu pakkumisele ning toiduharidusele;
- jagada häid näiteid erinevate toiduhariduslike tegevuste kohta;
- jagada infot pakutavate toiduhariduse teemaliste õppeprogrammide ja koostööpartnerite kohta.

Toidujäätmed

Üldiselt proovivad kõik asutused hoida toidujäätmete tekkekoguse võimalikult väiksena. Toitude eelistus on lasteaedades ja koolides väga varieeruv. Toidujäätmete teket köögis ja söögisaalis teadlikult ei kaardistata, kuid esialgsete hinnangute järgi on toidusaalis võimalik jäätmeteket vähendada. Köögid püüavad toidujäätmete tekke hoida minimaalsena, kuna eelarved on väga piiratud. Enamik kööke tellivad köögivilju kooritult, seega köögiviljakoorte kogus ei ole väga suur. Toidujäätmete tekke vähendamiseks on oluline kvaliteetse ja värsket toorainet kättesaadavus.

Kõige suurem toidujäätmete tekkepõhjus on laste puudumisest mitteteatamine – kui lapsevanem ei teata õigel ajal lapse puudumisest, siis on toidukoguste planeerimine väga keeruline. Toitu peab jaguma kõikidele sööjatele ja laste puudumise korral jääb õigeaegse teatamiseta toit üle. Lasteaedades teavitavad lapsevanemad puudumisest hästi, kuna lapsevanem maksab toidu eest. Koolides, kus lapsevanemal ei ole rahalist kohustust, ei teavitata puudumisest piisavalt hästi.

Ülejäänud söödavat toitu pakutakse nt soovijatele lisaportsjoniks või nõuetekohaselt päeva teises pooles. Osades asutustes võivad ka oma töötajad ülejäänud toidu kohapeal süüa või kaasa võtta, mõnel pool viiakse ka toidukappi – eesmärk on leida toidule kasutus, mitte seda ära visata. Taimsed toidujäätmed pannakse biojäätmete konteinerisse või kompostitakse kohapeal (nt õppeaias).

Ettepanekud lastevanemate kaasamiseks ja teadlikkuse tõstmiseks toitlustuse ja toiduhariduse teemadel:

- parandada puudumisest teavitamise süsteemi ja kohustust koolides;
- korraldada ühiseid tegevusi koos lastevanematega, nt koos söömine, ühised toidutegemised, teemapäevad, perepäevad, avatud koolisööklate nädal;
- selgitada lastevanematele toitlustamise korraldust ja põhimõtteid õppeaasta alguses, üldkoosolekutel. Anda rohkem infot toidu teemadel: milliseid toite tehakse, miks mitmekesisus on oluline, toidupüramiid jne.

Kohaliku tooraine kättesaadavus

Eesti põllumajandustoodang

Eesti põllumajandussektoris on palju väljakutseid. 2024. aastal kasvas teraviljatoodang võrreldes eelmise aastaga 9%, kuid jäi siiski 15% madalamaks kui 2022. aastal, samal ajal kui kaunviljade saak suurenes ja kartulisaak vähenes 12%. Piimatootmine kasvas 6%, kuid piima kokkuostuhind langes 1%. Kasutatava põllumajandusmaa pindala vähenes üle 4000 hektari, jõudes 982 440 hektarini, kartuli kasvupind langes ajalooliselt madalaimale tasemele. Statistikaameti 2022. aasta andmete¹⁷ kohaselt on Eesti toiduainetega isevarustatuse tase järgmine:

- **Teraviljad:** toodetakse 3,1 korda rohkem kui tarbitakse, isevarustatuse tase üle 300%.
- **Piimatooted:** toodetakse 1,1 korda rohkem kui tarbitakse, isevarustatuse tase 113%.
- **Kartul:** isevarustatuse tase 61%.
- **Köögiviljad:** isevarustatuse tase 38%.
- **Puuviljad ja marjad:** isevarustatuse tase 12%.
- **Liha:** üldine isevarustatuse tase 78%; veiseliha 102%, sealiha 81%, linnuliha 61%.
- **Munad:** isevarustatuse tase 51%.
- **Mesi:** isevarustatuse tase 90%.

Teravilja ja piimatoodete puhul on isevarustatuse tase tagatud, kui teiste tootegruppide puhul sõltub Eesti impordist. Eriti madal on isevarustatuse tase puuviljade, marjade ja köögiviljade puhul.

Statistikaameti andmetel annab tabel 6 ülevaate pindade, saagikuse ja hektari saagi kohta Eestis ja Tartumaal aastatel 2023–2024. PRIA andmete põhjal koostatud tabel 7 annab ülevaate põllu- ja püsilikultuuride pindadest, millele ettevõtjad on taotlenud mahetoetust aastatel 2023–2024 Eestis ja Tartumaal.

Eriti madal on isevarustatuse tase puuviljade, marjade ja köögiviljade puhul.

¹⁷<https://stat.ee/et/uudised/teravilja-ja-piima-jatkub-muu-toidu-osas-soltume-importist>

Tabel 6. Põllumajandusmaa, kultuurid ja saak Eestis ja Tartumaal aastatel 2023–2024 (Statistikaamet¹⁸, 29.01.25)

Kultuurid	Põllu- majandusmaa, saak, saagikus	Eesti		Tartumaa	
		2023	2024	2023	2024
Kartul	Kasvupind, ha	3457	3176	582	455
	Saak, t	84860	74668	15944	12557
	Saagikus, kg/ha	24547	23510	27396	27578
Köögivil ja maasikad	Kasvupind, ha	2210	2271	339	331
	Saak, t	44824	34770	6800	5996
	Saagikus, kg/ha	20282	15309	20059	18127
Avamaa- köögivil	Kasvupind, ha	1570	1658	142	135
	Saak, t	38051	28117	3030	2258
	Saagikus, kg/ha	24236	16957	21338	16713
Kapsas	Kasvupind, ha	274	252	37	35
	Saak, t	13671	8875	1850	1225
	Saagikus, kg/ha	49894	35217	50007	35305
Kurk	Kasvupind, ha	82	84	10	9
	Saak, t	3404	3012	437	318
	Saagikus, kg/ha	41512	35949	43709	35205
Söögipeet	Kasvupind, ha	135	172	8	3
	Saak, t	3644	1643	198	30
	Saagikus, kg/ha	26993	9525	24754	9667
Porgand	Kasvupind, ha	297	282	3	3
	Saak, t	11045	9132	119	103
	Saagikus, kg/ha	37189	32435	39591	32977

Kultuurid	Põllu- majandusmaa, saak, saagikus	Eesti		Tartumaa	
		2023	2024	2023	2024
Mugulsibul	Kasvupind, ha	71	76	2	4
	Saak, t	463	240	13	14
	Saagikus, kg/ha	6521	3139	6547	3348
Küüslauk	Kasvupind, ha	75	60	6	4
	Saak, t	74	52	6	4
	Saagikus, kg/ha	987	872	1006	890
Roheline hernes	Kasvupind, ha	149	117	30	21
	Saak, t	220	96	45	16
	Saagikus, kg/ha	1477	821	1485	776
Kaalikas	Kasvupind, ha	66	59	0	•
	Saak, t	973	1219	0	•
	Saagikus, kg/ha	14742	20530	0	•
Muu köögivil	Kasvupind, ha	422	556	46	•
	Saak, t	4557	3849	362	•
	Saagikus, kg/ha	10799	6924	7860	•
Katmik- köögivil	Kasvupind, ha	83	83	•	•
	Saak, t	5309	5112	•	•
	Saagikus, kg/ha	63964	61591	•	•
Maasikad	Kasvupind, ha	557	530	189	•
	Saak, t	1464	1541	576	•
	Saagikus, kg/ha	2628	2907	3046	•

¹⁸https://andmed.stat.ee/et/stat/majandus__pellumajandus__pellumajandussaaduste-tootmine__taimekasvatussaaduste-tootmine/PM0281

Kultuurid		Eesti		Tartumaa	
		2023	2024	2023	2024
Viljapuu- ja marjaaiad	Kasvupind, ha	3985	3903	558	609
	Saak, t	2189	4405	251	1301
	Saagikus, kg/ha	660	1448	531	2923
Õunad ja pirnid	Kasvupind, ha	1235	1209	221	245
	Saak, t	1228	2734	••	1103
	Saagikus, kg/ha	1029	2454	••	4676
Ploomid	Kasvupind, ha	91	88	11	8
	Saak, t	119	123	17	13
	Saagikus, kg/ha	1337	1395	1544	1620
Kirsid	Kasvupind, ha	54	57	•	•
	Saak, t	40	30	•	•
	Saagikus, kg/ha	800	582	•	•
Punane ja valge sõstar	Kasvupind, ha	70	69	•	9
	Saak, t	18	20	•	2
	Saagikus, kg/ha	257	295	•	295

Kultuurid		Eesti		Tartumaa	
		2023	2024	2023	2024
Must sõstar	Kasvupind, ha	513	494	76	91
	Saak, t	112	271	8	47
	Saagikus, kg/ha	269	1177	157	1171
Karusmari	Kasvupind, ha	33	35	0	•
	Saak, t	25	26	0	•
	Saagikus, kg/ha	756	759	0	•
Vaarikas	Kasvupind, ha	152	139	36	36
	Saak, t	98	142	26	32
	Saagikus, kg/ha	685	1188	826	910
Muud puuviljad ja marjad (v.a viina- marjad)	Kasvupind, ha	1837	1812	202	216
	Saak, t	549	1059	24	102
	Saagikus, kg/ha	416	793	144	881

- Andmete avaldamist ei võimalda andmekaitse põhimõte.
- Andmeid ei ole saadud või need on avaldamiseks ebakindlad.

Ümardamise tõttu ei võrdu tabelites arvude liitmise tulemus alati summaarse näitarvuga. Erinevus võib olla kuni paar viimase koha ühikut.

Kui maakonnas on vastava kultuuri saagi andmeid esitanud vähem kui neli üksust, siis on maakonna keskmise saagikusena avaldatud selle kultuuri Eesti keskmine saagikus.

Haridusasutuste tootlustuses on Eestis kasvavatest ja õigetal tingimustel pikaajalise säilivusega aiasaaduste tootegruppidest kõige enam kasutatavad kartul, porgand, kapsas, peet, mugulsibul ja õun (tabel 4).

Kartuli kasvupind oli statistikaameti andmetel (tabel 6) Eestis 2023. aastal 3457 ha ja Tartumaal 582 ha, 2024. aastal langesid need vastavalt 3176 ha ja 455 ha-ni. 2024. aastal oli pindade vähenemise tõttu ka kartulisaak väiksem: Eestis 74 668 tonni (2023. aastal 84 860 tonni) ja Tartumaal 12 557 tonni (2023. aastal 15 944 tonni).

Porgandit kasvatati statistikaameti andmetel Eestis 2023. aastal 297 ha, 2024. aastal pind veidi vähenes olles 282 ha. Tartumaal kasvatati mõlemal aastal porgandit 3 ha-l, 2024. aastal oli saak 103 tonni ja 2023. aastal 119 tonni. 2024. aastal Eestis porgandi saak vähenes, olles 9132 tonni (2023. aastal 11 045 tonni).

Kapsa kasvupind oli statistikaameti andmetel 2023. aastal Eestis 274 ha, 2024. aastal pind vähenes olles 252 ha, Tartumaal olid pinnad vastavalt 37 ja 35 ha. Ka saagikus langes, Eestis oli 2024. aastal kapsa saak 252 tonni (2023. aastal 274 tonni), Tartumaal 35 tonni (2023. aastal 37 tonni).

Söögipeedi kasvupind oli statistikaameti andmetel 2023. aastal Eestis 135 ha, 2024. aastal pind kasvas veidi 172 ha-ni, Tartumaal pind vähenes kaheksalt hektarilt kolmele hektarile 2024. aastal. Kuigi Eestis söögipeedi pind kasvas, siis saagikus langes: 2024. aastal oli saak 1643 tonni (2023. aastal 3644 tonni), Tartumaal 30 tonni (2023. aastal 198 tonni). Saagi languse põhjuseks olid ebasoodsad ilmastikutingimused.

Mugulsibula kasvupind oli statistikaameti andmetel 2023. aastal Eestis 71 ha, 2024. aastal pind kasvas veidi 76 ha-ni, Tartumaal kasvas pind 2024. aastal kaks korda, olles neli hektarit. Kuigi Eestis mugulsibula pind kasvas, siis saak langes: 2024. aastal oli saak 240 tonni (2023. aastal 463 tonni), Tartumaal kasvas saak 2024. aastal ühe hektari võrra, olles 14 tonni.

Õunade ja pirnide kasvupind oli statistikaameti andmetel 2023. aastal Eestis 1235 ha, 2024. aastal pind vähenes veidi 1209 ha-ni, Tartumaal kasvupind 2024. aastal veidi suurenes 221 ha-lt 245 ha-ni. Eelmisel aastal oli Eestis saak 2734 tonni (2023. aastal 1228 tonni), Tartumaal 1103 tonni.

Kõige enam kasutatakse haridusasutustes kartulit, porgandit, kapsast, peeti, mugulsibulat ja õuna.

Mahepõllumajanduslik toodang

Ligikaudu 23% Eesti põllumajandusmaast majandatakse mahedalt, mahetootmisega tegeleb ligikaudu kaks tuhat ettevõtet. Siiski on viimased aastad olnud mahetootjatele keerulised: nii turgude kui ka toetuste suur ebakindlus on veidi vähendanud mahetootjate arvu. Põllumajandus- ja Toiduameti esialgsetel andmetel oli Eestis 2024. aastal 224 133 ha mahemaad (22,6% kogu põllumajandusmaast) ja 1885 mahetootjat, neist 1016 tootjat pidas maheloomi.

Mahetootmisega saab alustada ajavahemikul 10. märts kuni 10. aprill, esitades vajalikud dokumendid Põllumajandus- ja Toiduametile ja tasudes riigilõivu. Tunnustamise taotluse esitamise päevast algab üleminekuage, mil toodangut ei saa märgistada mahepõllumajanduslikuna. Täpsem info mahetootmisega alustamise ja üleminekuaja kohta on toodud lisas 5.

Täpsema ülevaate mahepindadest Eestis ja Tartumaal annab tabel 7, mis näitab mahetoetuse alust pinda. Siiski tuleb märkida, et köögiviljade, viljapuude ja marjaaedade pinnad võivad kultuuri grupiti tabelis märgitust mõnevõrra suuremad olla – tootja võib kasvatada väikesel pinnal erinevaid kultuure, mis andmete kogumisel märgitakse gruppi „köögivilja väikestel pindadel/viljapuu ja marjaaiad väikestel pindadel“. Samuti kasvatavad mõned ettevõtted maheaiasaadusi väga väikestel pindadel ja ei küsi toetust. Mahetoodangu mahtude andmed (tabel 8) esitatakse alates 2023. aastast kogu Eesti kohta, maakonna arvestust enam ei tehta, kuna mitmed tootjad tegutsevad mitmes maakonnas. 2024. aasta tootmismahud selguvad 2025. aasta suvel.

Kõige rohkem mahemaad on Pärnumaal (30 097 ha), millele järgneb Tartumaa (26 356 ha). Pindalalt kasvatatakse Tartumaal kõige enam maheteravilja (üle 12 189 ha).

Kõige rohkem
mahemaad on
Pärnumaal (30 097 ha),
millele järgneb
Tartumaa (26 356 ha).
Pindalalt kasvatatakse
Tartumaal kõige enam
maheteravilja
(üle 12 189 ha).

Tabel 7. Põllumaa ja püsiluhtuuride mahetoetuse alune pind ja taotlejate arv Eestis ja Tartumaal aastatel 2023–2024 (PRIA¹⁹ andmetel).

Kultuur	2024				2023			
	Kokku Eestis		Tartumaa		Kokku Eestis		Tartumaa	
	Pind, ha	Taotlejate arv*	Pind, ha	Taotlejate arv*	Pind, ha	Taotlejate arv*	Pind, ha	Taotlejate arv*
Teraviljad	51245,2	770	12189	89	55306	827	12520	90
Kaunviljad	7638,43	244	1863,5	29	7235,8	270	1364,5	34
sh põldhernes	6417,89		1640		6562,1		1364,3	
sh põlduba	387,62		206,86		318,01			
Õli- ja kiukultuurid	6985,29	164	1743,6	39	10060		2227,8	35
Viljapuud ja marjad	2063,46	354	316,07	43	1721	343	338,2	47
õunapuu	417,4		85		454,66		110,58	
mustikas	134,85		85,05		117,36		80,28	
must sõstar	317,74		55,37		311,77		57,64	
viljapuu ja marjaaiad väikestel pindadel**	94,12		17,08		87,92		13,69	
astelpaju	896,61		18,85		569,43		23,68	
vaarikas	21,03		5,69		21,46		5,71	
aroonia	88,55		14,23		71,74		14,23	
jõhvikas	11,09		10,73		11,27		10,91	
punane sõstar	14,25		7,45		11,05		4,19	
valge sõstar	1,33				1,82		0,57	
ploomipuu	3,61				4,36		1,1	
söödav kusalpuu	24,18		7,25		21,25		7,63	
hapu kirsipuu	4,2		4,2		2,77		2,75	
murelipuu	2,66		1,81		2,69		1,84	
pirnipuu	7,15		0,73		8,17		0,72	

¹⁹<https://www.pria.ee/infokeskus/statistika/pollud#kasvatatavad-kultuurid>

Kultuur	2024				2023			
	Kokku Eestis		Tartumaa		Kokku Eestis		Tartumaa	
	Pind, ha	Taotlejate arv*	Pind, ha	Taotlejate arv*	Pind, ha	Taotlejate arv*	Pind, ha	Taotlejate arv*
harilik pihlakas	2,67		2,58		2,67		2,58	
kurdlehine kibuvits	7,27				7,27			
ebaküdoonia	6,85				6,26			
veiniviinamarjad	1,98				2,99		0,06	
must leeder	2,18				2,18			
karusmari	0,69				0,04			
haraline ploomipuu (alõtša)	0,04		0,04		0,04		0,04	
muud marjapõõsad	0,77							
muud viljapuud	1,89				1,85			
harilik sarapuu					0,01			
lauaviinamarjad	0,35		0,01		0,01			
Rühvelkultuurid (kartul, söödapeet, söödakapsas)	91,48	190	2,8	9	178,75	182	28,9	9
sh kartul	81,72		2,8		108,14		28,84	
Maasikad	30,39	46	4,05	5	36,16	56	4,52	
Köögiviljad	445,87	175	21,9	15	174,52	139	18,46	13
valge peakapsas	0,48				0,44			
köögivilja väikestel pindadel**	43,9		9,04		37,44		9,3	
aedhernes	15,73		2,42		9,23			
aeduba	0,02				0,43			
kõrvits	2,81				2			
kurk	0,03		0,03		0,5			
rabarber	9,4		8,25		7,89		7,1	
küüslauk	7,76		0,3		6,32		0,65	
söögisibul, harilik sibul „Jõgeva 3“	4,43				1,62			
talisibul					1,24			

Kultuur	2024				2023			
	Kokku Eestis		Tartumaa		Kokku Eestis		Tartumaa	
	Pind, ha	Taotlejate arv*	Pind, ha	Taotlejate arv*	Pind, ha	Taotlejate arv*	Pind, ha	Taotlejate arv*
punapeet	83,3		0,48		22,04			
porgand	15,2				5,89		0,36	
spargel	1,41		1,37		1,12		1,04	
muu köögivili (naeris, kaalikas, kapsalised jm)	231,75				73,75			
maapirn	11,61				3,92			
redis					0,68			
pastinaak	18,09							
tomat	0,03		0,01		0,01		0,01	
Ravim- ja maitsetaimed	583,75	117	58,16	16	559,55	119	90,8	22
Heintaimed, kesa jm kultuurid	143513		14105		56111		13460	
Kokku	212596	1740	30304	177	131383	1352	30053	182

* Üks ettevõtte võib taotleda toetusi mitmele kultuurile

** Paljude toetuse taotlejate puhul pole kultuur eraldi pinnana välja toodud, vaid on märgitud köögivili/puuvili väikestel pindadel

Mahekartuli toetuslune pind oli Eestis 2024. aastal 81,72 ha, võrreldes eelmise aastaga vähenes pind. Tartumaal vähenes mahekartuli toetuslune pind võrreldes 2023. aastaga 10 korda, 28,8 ha-lt 2,8 ha-ni. 2023. aastal toodeti mahekartulit 1310,70 tonni (sh seemnekartul).

Maheköögivilja toetuslune pind oli Eestis 2024. aastal 445,87 ha ja Tartumaal 21,9 ha (võrreldes eelmise aastaga oli väike suurenemine, 2023. aastal 18,46 ha). **Maheporgandi** toetuslune pind oli 2024. aastal Eestis 15,2 ha (2023. aastal 5,9 ha), **mahe söögisibula** pind 4,43 ha (2023. aastal 1,62 ha), **mahe punapeedi** pind 83,3 ha (2023. aastal 22,04) ja **mahe rabarberi** pind 9,4 ha (2023. aastal 7,89 ha). 2023. aastal toodeti maheporgandit 96 tonni, mugulsibulat 1,79 tonni, punapeeti 42,58 tonni ja rabarberit 37 tonni.

Maheviljapuude ja marjade toetuslune pind kasvas Eestis 2024. aastal 2063,5 ha-ni (2023. aastal 1721 ha), Tartumaal oli pind 316,07 ha, võrreldes eelmise aastaga see vähenes (2023. aastal 338,2 ha). Marjadest kasvatatakse kõige enam **musta sõstart**, 2024. aastal oli toetuslune pind Eestis 317,74 ha (2023. aastal 311,77 ha). **Maheõunapuude** toetuslune pind Eestis 2024. aastal veidi vähenes 417,4 ha-ni (2023. aastal 454,66 ha), samuti vähenes pind Tartumaal 85 ha-ni (2023. aastal 110,58 ha). 2023. aastal oli maheõuna saak 365,46 tonni ja musta sõstra saak 37,41 tonni.

Tabel 8. Mahetoodangu koristuspind ja toodangumaht 2023. aastal Eestis (Põllumajandus- ja Toiduamet)

LOOMAKASVATUSAADUSED	
Toodang	Kogus, t/tk
Toorpiim (lüpsilehm, aastane kogutoodang)	8815,04
Pakendatud toorpiim (lüpsilehm, müügiks)	770,30
Veiseliha (müüdud + oma tarbeks, tapakaalus)	2794,88
Sealiha (müüdud + oma tarbeks, tapakaalus)	38,06
Broileriliha (müüdud + oma tarbeks, tapakaalus)	46,33
Kanamunad, tk	5 550 015

TERAVILI JA KÖÖGIVILI		
Toodang	Kogus, t	Koristus-pind, ha
Teravili	101305,06	48786,92
Aedmaasikad avamaal või madala katte all	18,94	23,30
Aedhernes	3,23	6,43
Aeduba	0,10	0,43
Harilik sibul (söögisibul)	1,79	0,50

Toodang	Kogus, t	Koristus-pind, ha
Kaalikas	6,35	3,10
Kurk	3,89	1,38
Kõrvits	2,55	1,12
Köögivil väikestel pindadel	241,09	44,31
Küüslauk	14,71	8,19
Porgand	96,07	3,96
Rabarber	37,03	5,70
Spargel	0,45	1,12
Punapeet (söögipeet)	42,58	12,55
Tomat	1,99	0,32
Valge Peakapsas	20,60	0,44
Naeris	1,30	6,02
Salat	1,63	0,40
Talisibul	0,35	0,25
Põldhernes teraks, k.a seemneks	7562,24	5254,00
Põlduba teraks, k.a seemneks	424,48	311,63
Kartul, k.a seemnekartul	1310,70	96,95

VILJAPUUD JA MARJAD		
Toodang	Kogus, t	Koristus-pind, ha
Aroonia	3,13	21,78
Astelpaju	203,93	384,80
Ebaküdoonia	6,08	5,14
Must sõstar	37,41	165,34
Mustikas	5,44	124,29
Pirnipuu	5,73	5,44
Ploomipuu	0,22	0,42
Ploomipuu	0,22	0,42
Punane sõstar	1,86	6,54
Vaarikas	3,46	20,14
Viljapuu- ja marjaaiad väikestel pindadel	59,24	128,08
Õunapuu	365,46	296,67
Söödav kuskalpuu	3,57	14,42
Valge sõstar	0,85	1,20

Kohaliku tooraine pakkumise kitsaskohad ja lahendusvõimalused Tartumaa haridusasutustele

Peamised probleemid, mis takistavad põllumajandustootmist ja uute kultuuride kasvatamist, on seotud **säilitamisvõimaluste, tööjõu, turustuse, tulukuse ja investeerimisvõimekusega**. **Tööjõu vähesus ja madal tulukus** muudavad tootmise jätkusuutlikkuse keeruliseks. **Turustusvõimaluste vähesus** piirab toodangu realiseerimist, mis omakorda vähendab motivatsiooni pindade laiendamiseks. Samuti takistavad arengut **investeerimisvõimekuse puudumine, tehnika ja põllumaa nappus**, eriti uute kultuuride puhul, kus puudub vajalik taristu ja sobivad maad. Lisaks esinesid probleemidena **talvekahjustused, kartuli traatuss ja teadmiste puudumine**, mis võivad mõjutada saagi kvaliteeti ja kasvatamise edukust. Samuti on tootjaid, kes ei soovi oma tegevust laiendada – soovitakse keskenduda ainult kindlate kultuuride kasvatamisele, töötlemise ja turustamisega nad ise tegeleda ei soovi.

Enamik küsitlusele vastanud tootjatest on huvitatud järgnevatel aastatel oma ettevõttes kasvatatud saaduste ja/või töödeldud toodete turustamisest Tartumaa haridusasutustele. Peamised tegurid, mis motiveeriksid põllumajandustootjaid suurendama kultuuride kasvatamise pinda ja toodangu mahtu, on **paremad turustamisvõimalused, tööjõu kättesaadavus, investeeringutoetused ja suurem põllumaa pind**. Paremad **turustuskanalid** annaksid kindlustunde toodangu müügiks ja suurendaksid tootmise tasuvust. **Tööjõu parem kättesaadavus** aitaks lahendada tööjõupuuduse probleemi, mis on üks peamisi kitsaskohti. **Investeeringutoetuste võimalused ja suuremad põllumajandustoetused** motiveeriksid tootjaid uuendama tehnoloogiat, laiendama tootmisvõimsust ning parandama säilitamis- ja töötlemisvõimalusi. **Soodsamad laenuitingimused** aitaksid tootjatel teha vajalikke investeeringuid. Lisaks motiveeriks

Peamised tegurid, mis motiveeriksid
põllumajandustootjaid suurendama
kultuuride kasvatamise pinda ja toodangu
mahtu, on paremad turustamisvõimalused,
tööjõu kättesaadavus,
investeeringutoetused ja suurem
põllumaa pind.

tootmise laiendamist **paremad põllumajandusalased teadmised ja oskused**, mis võimaldaksid tõhusamalt kasvatada uusi kultuure ja parandada saagikust. Samuti on oluline **suurem põllumaa pind**, kuna sobiva maa nappus (nt kõrge rendihind) on takistuseks kultuuride pinna laiendamisel.

Põllumajandustootjad on huvitatud koostööst mitmes valdkonnas, sealhulgas **ühistes pakkumistes ja hangetes osalemises, toodangu turustamises, esmatöötlemises, töötlemises ja transpordis**. Enim mainitud koostöövorm on **toodangu turustamine** ja **ühises pakkumises osalemine** – see näitab huvi koondada ressursse ja teha ühisturundust, et suurendada kohalike toodete kättesaadavust. **Toodangu esmatöötlemine (pesemine, koorimine, tükeldamine, pakendamine)** on samuti oluline valdkond, mis viitab vajadusele parandada toodangu ettevalmistamist haridusasutustele tarnimiseks. **Töötlemine (köögivilid, puuviljad, marjad, külmutamine, kuivatamine)** on samuti mõnedel tootjatel fookuses, mis näitab soovi lisandväärtuse loomise ja säilitamisvõimaluste parandamiseks. Lisaks mainiti **toodangu transporti**, mis viitab vajadusele optimeerida logistikat ja jaotust.

Hulgiladude peamised kitsaskohad seoses tooraine pakkumisega haridusasutustele tulenevad eelkõige **hinnakujunduse keerukusest, (kohalike) hooajaliste saaduste prognoosimatusest ja logistilistest väljakutsetest**. Kaheks aastaks hinna pakkumine on keeruline, kuna mõjutegureid, nagu saagikus, saagi hind, kütuse ja elektri hinnad ning inflatsioon, on palju. Kuigi teatud toodete, nagu piima, liha, külmutatud puu- ja köögiviljade ning kuivainete puhul on hindade prognoosimine lihtsam, sõltuvad värsked köögiviljad, puuviljad ja kartul tootjate hinnast, mis on täpsemalt teada alles augustis – see viitab vajadusele korraldada hanked kevade asemel sügisel. Samuti on oluline mahtude prognoos ja ette tellimine, eriti mahetoodete puhul, mida Eestis mitmetes tootegruppides napib. Hulgilaod ootavad suuremat paindlikkust haridusasutuste menüüde planeerimisel vastavalt hooajale, et oleks võimalik pakkuda parimat hinda ja kvaliteeti – näiteks kevadel redist ja rabarberit, sügisel kodumaiseid õunu. Logistika on samuti väljakutse, eriti väiksemate tellimuste puhul – võimalus koondada mitme asutuse tellimus ühte kohta, kust koolid ja lasteaiad ise kauba järele tuleksid, võiks aidata transpordikulusid optimeerida. Oluline on ka avatud koostöö ja läbirääkimised, et leida lahendusi, mis vastaksid nii hulgiladude kui ka haridusasutuste vajadustele ning tagaksid stabiilse ja taskukohase toorainepakumise.

Peamised kitsaskohad, mis vajavad lahendamist seoses tooraine pakkumisega Tartumaa haridusasutustele:

- **Vähene info mahtude kohta, koostöö kohalike tootjate ja omavalitsuste vahel** – tootjatel puudub ülevaade haridusasutuste toorainevajadusest ja kontaktid, kellega suhelda, samas kui omavalitsustel napib infot ja kontakte kohalike tootjatega. Vajalik on parem koostöö ja info jagamine, sh hulgiladude, erialaliitude ja teiste piirkondadega (nt Võrumaa) ühiste lahenduste leidmiseks.
- **Kohalike tootjate vähene osalus riigihangetes** – tootjad ei osale hangetes peamiselt keerulise bürokraatia, madalate hindade, suuremahuliste tarne- ja ladustamisnõuete ning pikkade maksetähtaegade tõttu. Pikaajalised fikseeritud hinnad, mis ei arvesta turu muutlikkust, teevad hangetes osalemise väiksematele tootjatele ebasoodsaks.
- **Säilitamis- ja töötlemisvõimaluste puudumine** – kohalikel esmatootjatel ei ole alati piisavalt tingimusi, võimalusi ega ka soovi toodangu esmatöötlemiseks (nt pesemine, koorimine, tükeldamine, pakendamine) ega säilitamiseks, mistõttu on keeruline pakkuda haridusasutustele nt kooritud toorainet aastaringelt.
- **Piiratud turustusvõimalused, logistilised väljakutsed ja transport** – väiksemate tellimuste puhul on transpordi korraldamine kulukas ja ebaefektiivne. Võimalik lahendus oleks mitme haridusasutuse tellimuste koondamine ja kohaletoimetamise optimeerimine.
- **Hooajaliste saaduste prognoosimatus ja hankemenetluste ajastus** – kohalike köögiviljade, puuviljade ja kartuli saadavus ning hinnad selguvad täpsemalt alles augustis, mistõttu oleks hanked mõistlik korraldada sügisel, mitte kevadel.
- **Madala tulukusega seotud investeerimisvõimekuse piiratus** – tootjad ei näe piisavalt majanduslikku kasu oma toodangu kasvatamise ja turustamise laiendamisel, kuna madal tulukus takistab investeringuid uutesse kultuuridesse, tehnika uuendamisse ja tootmise suurendamisse.

Ettepanekud riigile kohaliku, sh mahetooraine pakkumise ja kohaliku põllumajanduse toetamiseks

Riigihangete tingimuste lihtsustamine ja kohaliku tooraine eelistamine

- Leida võimalusi riigihangete seaduse nõuete lihtsustamiseks, et võimaldada hangetes kohaliku tooraine ja tootjate eelistamist (nt kvaliteedikavad).
- Vähendada bürokraatlikke takistusi ning pakkuda paindlikumaid tingimusi väiksematele tootjatele, et nad saaksid hangetes osaleda.
- Võimaldada paindlikumaid hinnakujundusmehhanisme, mis arvestavad turu muutlikkust.

Koolilõuna toetuse suurendamine

- Suurendada toetust, et tagada õpilastele kvaliteetne ja tasakaalustatud koolitoit. Koolilõuna toetuse määr on püsinud muutumatuna alates 2018. aastast (1 euro õpilase kohta päevas), samas kui toiduainete ja tööjõu hinnad on oluliselt tõusnud.
- Mahetoidu pakkumise toetamine haridusasutustes.
- Jätkata ja vajadusel suurendada eelarvet haridusasutustes mahetoidu pakkumise toetamiseks, et tagada lastele tervislikum ja jätkusuutlikum toidulaud.

Regionaalpoliitiline toetus põllumajandusele

- Suurendada sihipärast regionaalpoliitilist toetust eelkõige kartuli-, köögivilja-, marja- ja puuviljakasvatajatele, et säilitada ja arendada kohalikku toidutootmist. Toetused peaksid aitama kaasa kohaliku toidu kättesaadavuse parandamisele ja tootmise jätkusuutlikkusele.

Käibemaksu alandamine toiduainetel

- Vähendada toiduainete käibemaksu, et parandada toidu kättesaadavust ning toetada nii tootjaid kui ka tarbijaid, sh haridusasutusi, kellel on tooraine ostmise eelarvevahendid väga piiratud.

Lisa 1. Haridusasutuste küsitlusele vastanud asutuste nimekiri

Omaavalitsus	Asutus	Küsitlus	Tooraine
Elva vald	Elva Teenused/ Elva Gümnaasium	x	x
	Elva Teenused / Õnneseene lasteaed	x	x
	Elva teenused / Puhja Kool +lasteaed Pääsusilm	x	x
	Elva Teenused /Õnneseene Lasteaia Järve maja köök	x	x
	Elva Teenused / Palupera Põhikool	x	x
	Elva Teenused / Rõngu Keskkool	x	x
	Elva Teenused / Rõngu lasteaed Pihlakobar	x	x
	Elva Teenused / Konguta Kool	x	x
	Elva Teenused / Rannu lasteaed Naerupesa + Rannu Kool	x	x
	Elva Teenused/ Murumuna	x	x
Kambja vald	Soinaste lasteaed Laululind	x	x
	Tõrvandi lasteaed Rüblik	x	x
	Kambja Ignatsi Jaagu Kool	x	x
	Kuuste kool (ja lasteaed)	x	x
	Kambja lasteaed Mesimumm	x	x
	Ülenurme lasteaed Nurmepesa	x	
Peipsiääre vald	Juhan Liivi Alatskivi kool	x	x
	Vara Lasteaed Õnnetriinu	x	x
	Kolkja Lasteaed-Põhikool	x	x
	A.Haava nim. Pala Kool	x	x
	Vara Põhikool	x	x
	Koosa lastaead	x	x
	Alatskivi lasteaed	x	x
Nõo vald	Nõgiaru lasteaed	x	
	Nõo lasteaed Kröll	x	
	Nõo lasteaed Tõruke	x	

Omaavalitsus	Asutus	Küsitlus	Tooraine
Tartu vald	Kõrveküla Põhikool	x	x
	Tabivere Põhikool	x	x
	Tabivere Lasteaed Rõõmula	x	
	J. V. Veski nim Maarja-Magdaleena Põhikool	x	x
	Maarja-Magdaleena lasteaed Muumimaja	x	x
	Lähte Ühisgümnaasium	x	x
	Laeva lasteaed-põhikool	x	x
	Lähte lasteaed Kiisupere	x	x
	Kõrveküla lasteaed Päikeseratas	x	
	Raadi Lasteaed Ripsik	x	
Luunja vald	Luunja LA Midrimaa	x	x
Tartu linn	Tartu Lasteaed Kelluke	x	x
	Tartu Lasteaed Kröll	x	x
	Tartu Lasteaed Tähtvere	x	x
	Tartu Lasteaed Meelespea	x	x
	Tartu Lasteaed Piilupesa	x	x
	Tartu lasteaed Helika	x	
	Tartu Lasteaed Kannike	x	x
	Ilmatsalu Lasteaed Lepatriinu	x	
	Tartu Maarja Kool	x	x
	Tartu Karlova lasteaed	x	
	Tartu Lasteaed Tripsik	x	
Kastre vald	Tartu Lasteaed Rukkilill	x	x
	Tartu Lasteaed Pääsupesa	x	x
	Melliste Kool (ja lasteaed)	x	
Kastre vald	Sillaotsa K ool	x	

Lisa 2. Mahetootmisega alustamine

Isikud (füüsilised või juriidilised isikud), kes soovivad tegeleda mahepõllumajandusega, peavad olema tunnustatud ja kantud **mahepõllumajanduse registrisse**. Ettevõtteid tunnustab **Põllumajandus- ja Toiduamet (PTA)**. Mahepõllumajandusliku taimekasvatuse või mesindusega tegeleda sooviv isik peab esitama taotluse ja sellele lisatavad dokumendid ajavahemikul **10. märtsist 10. aprillini** ning tasuma **riigilõivu**. Kui soovitakse alustada mahepõllumajandusliku loomakasvatusega (juhul kui taimekasvatus on juba tunnustatud), katmikkultuuride või seenekasvatusega, sööda esmatootmisega, oma ettevõttes toodetud töötlemata põllumajandustoote pakendamise ja turuleviimisega ning seemne ja paljundusmaterjali tootmise ettevalmistamise ja turuleviimisega, saab taotluse esitada aasta ringi.

Kui tunnustamist taotleti koos loomakasvatusega, siis lõpeb üleminekuaeg neile loomadele, kes olid ettevõttes tunnustamise taotlemise hetkel, ja nende järglastele kahe aasta möödudes tunnustamise taotlemisest.

Tunnustamise taotluse esitamise päevast algab **üleminekuaeg**, mil toodangut ei saa märgistada mahepõllumajanduslikuna. Üleminekuaeg on lõppenud, kui mahepõllumajanduse eeskirju on järgitud:

- vähemalt 2 aastat enne külvi;
- rohumaa või mitmeaastaste söödataimede puhul vähemalt 2 aastat enne saagi kasutamist mahepõllumajandusliku söödana;
- muude mitmeaastaste taimede kui söödataimede puhul vähemalt 3 aastat enne mahepõllumajandustoodete esimest koristust.

PTA võib tagasiulatuvalt otsustada, et üleminekuaja hulka kuulus varasem periood enne tunnustamise taotluse esitamist, mil maatükid olid looduslikud või põllumajanduslikud alad, mida ei töödeldud mahepõllumajanduslikus tootmises mittelubatud toodetega. PTA-le tuleb selleks esitada piisavad tõendid, mis võimaldavad veenduda, et tingimused olid täidetud vähemalt 3 aasta jooksul enne tunnustamist.

Täpsemat infot mahetootmisega alustamise kohta saab lugeda [Maheklubi](#) lehelt.

Lisa 3. Haridusasutuste toitlustuse korralduse küsitlus

Lisa 4. Tooraine mahtude kaardistamise tabel

Lisa 5. Tartumaa tootjate uuringu küsitluse ankeet